

KALMANCZAI DOMOKOS
SZÉKES-FEHÉRVÁRI PRÉPOST CODEXE.

Közli: Rómer Flóris.

Kalmanczai Domokos prépost XV. századbeli főpapjaink között kiváló helyet foglal el. Mint legtöbb társa, a tudomány és művészet lelkes barátja volt. Dús könyvtára volt, melynek könyvei közül már négyet ismerünk; egyik példány Lambachban van; a másik a Lichtenstein hercegek könyvtárában Bécsben; egyet mutatnak, szép kicsided festményei miatt a zágrábi főegyház kincstárában, a negyediknek nem régen jöttem nyomába. — És hány ily nevezetes hazai kincs lappanghat még hazánk és a külföld cimeliái között, diszítván az idegen nemzetek könyvesházait, kiknek ezen esetekben csak az az érdemük, hogy talán több tudományos érzékük, vagy több pénzüik volt, mint azoknak, kik e ritkaságokat hozzájuk vitték és eladták; de arról, hogy ezen diszpéldányok valamikor saját édes hazánkban vagy keletkeztek, vagy magyar tudósok által vétettek, mélyen hallgatnak, vagy ennek terjesztése ellen, mint egy esetben tudom, komolyan tiltakoznak.

Nem először szólok fel szaklapjainkban, mily káros azon egykedvőség, melyet kézirataink irányában mutatunk, mily pótolhatlan veszteséget okoznak azok, kik a régi könyvek tábláit elhanyagván, azokat ujakkal fölcserélik, meg nem gondolván azt, hogy így magyar bibliographiánkat egyesek egyéni viszonyainak följegyzésétől örökre fosztogatják; nagy nevű tudósaink könyvkincseinek ismeretét gátolják! Vagy csak Corvin Mátyás királyunk könyvei birnak előttünk kizárólagos becsesél? Talán épen azért, mivel azokat a külföld is becsüli és arról mint előttünk egyedül ismert könyvgyűjtőről ők is tudnak valamit? Ha Cesinge János, Zrednai Vitéz János, Domokos püspök, Bakaes érsek és annak dicső utódainak könyvei már minket

magyarokat nem is érdekelnek, sőt avval érjük be, hogy volt Mátyás királynak legalább olyan könyvtára, mint sok más európai fejedelemnek? — Hogy e dicső tudományos királyon kívül voltak hazánkban még más, és pedig saját vérünkből származott tudós könyvgyűjtők, azt nem szabad, nem illik agyon hallgatnunk.

Ezen felszólalásimmal is úgy jártam, mint sok mással. Hiába kiáltottam a pusztába; helyeselték eszmémet, de a munkához nem igen nyúltak; és a régi könyvek újra köttetnek, tábláik eldobatnak vagy ha fából valók, tüzelésre használtatnak, megfosztjuk magunkat azon okmányoktól, melyeknek nyomán hajdani dicsőgüneknek egy-egy oszlopát emelhetnők!! — Majd lesz akkor erre nézve is figyelő és gyűjtő — mikor már megfigyelni és gyűjteni való nem lesz!

Ámbár missale-nk, mely 55. 3. fol. jel alatt a zágrábi érseki könyvtárban létezik, nem bir azon majdnem' azt mondjuk olasz czéhbéli typussal, mely a florenczi codexeket oly annyira megkülönbözteti mind a többi, még olasz kicsided festményű kéziratoktól is, még is talál hazánkban számos társat, melyek a széleken lombozattal és virágokkal gazdagon keretelvék, melyek kezdői arany, fényes alapon az egyszínű betűt mutatják, míg a fenmaradt hézagok rendesen más színű levélháttérrel ékesítettek.

Hogy a zágrábi codex kétségtelenül valamely magyar főpap, vagy magyarországi főegyház számára készült, már magából az előrebocsátott naptárról és az ünnepek énekeiből és imáiból világosan látható. Így például:

Júniusban: V. Kal. Julii: Ladislai regis hungarie után ez áll:
totum solenne;

Júliusban: IV. Nonas Julii Octava sti Ladislai regis;
" III. Kal. Aug. Deposicio sti Ladislai Regis.

Augustusban: XIII. Idus Stephani regis hungarie, totum solenne;
VI. Kal. Sept. Octava sti regis Stephani;

Septemberben: IV. Non. Sept. Deposicio sti Emerici, solenne;
VIII. Kal. Octobr. Gerardi epi mris; vörössel;

Novemberben: Nonis Novbr. Emerici ducis confess; totum solenne.

XIII. Kal. Decembr. Elisabeth vidue; totum solenne.

Igy a litaniában a hitvallók közt ezek fordulnak elő: Sancte rex Stephane; Sancte Emerice; Sancte Ladislai; az özvegyek utolsója pedig: Sancta Elisabeth.

Az egyes ünnepek címei ezek:

- In festo beati Ladislai Regis et confessoris;
- In festo deposicionis beati Ladislai Regis confessoris;
- In festo beati Stephani regis hungarie confessoris;
- In festo beati Gerardi Abbatis, doctoris;
- In festo deposicionis beati Emerici ducis Selavonie, confessoris;
- In festo beati Emerici ducis Selavonie, confessoris;
- In festo beati Elisabeth vidue filie regis hungarie; stb.

A hymnuszok pedig 4 század előtt épen egy hangzottak, mint azokat a zsolozsma alkalmával mai napon is éneklük, például:

Sz. László napján: Nove laudis extollamus,

Regem cuius exultamus

speciali gloria; ebből van 12 versszak.

Sz. István napján: Corde, voce, mente pura

Solvens deo laudis cura

Ydolorum spreta cura

letare pannonia; van 14 versszak.

Sz. Imre napján: Stirps regalis, proles regis

Imitator vere legis

Vera dedit gaudia; van 13 versszak.

Sz. Erzsébet napján pedig: Jucundetur plebs fidelis,

Elyzabeth quod in celis

Scandens gaudet hodie stb.

van ezen énekből 12 versszak.

Mind ezeknél érdekeseb, a mi e nevezetes könyv előtáblájára van írva: „1518 Missale Kalendiny Bte Marie virginis resignatum per Executorem quondam Reverendi domini Georgy de Thopwska ipsius dominis preben (datis) E (celesie) Z (agrabiensis).“

A kézirat végén pedig ezt olvassuk: „Explicit presens Missalle (sic) per manus Mathei presbiteri de Milethincz plebanique sancti pauli in Othnya Anno domini Millesimo quadringentesimo Nonagesimo quinto.“ (1495).

A fődíszlapon, valamint egyes főünnepeknél a festő változó ízlését és ügyességét látjuk. Így az elsőn, mely így kezdődik: Veniens unigenitus filius tuus stb; a keret körös-körül futó

lombozatból, geniuszokból, madarakból áll. A kezdő helyén szívárványon ül az üdvözítő, kormánypálczával és országalmával, a hatalom jeleivel. A kerek szívárványos keretet két angyal tartja, s körülötte is angyalok lebegnek. Alól középett a jobb odalon homorúan kikanyarított paizs áll, fölötte a fehérgyöngyös infula és a főpásztori bot. A címér felső részében, mely vörös alappal bir, jobbra néző oroszlán fekszik, egy széles feketés, talán eredetileg ezüst pólya választja el az arany fél, 5 ágú csillagtól, mely szintén vörös mezőn tündöklöklik.

Azt hiszem, hogy nem igen nagyot hibázok, ha ezen címert szintén Domokos fehérvári prépost, későbben váradi- és erdélyi püspökének tartom, mert ámbár sem a színek, sem az alakok nem egyeznek meg tökéletesen a mai címertani fogalmak szerinti pontossággal, még is oroszlánt, bár fekvőt — míg ottan ágaskodik, — és fél csillagot az alsó mezőben tüntetvén föl, — míg ottan csak fél csillag ragyog, — koczskáztatjuk azon véleményt, hogy ezen jeles mise-könyv is Domokosé volt. — (Hasonlítsd Arch. Értesítő I. kötet 106. lapot, II. kötet 279. I. és III. kötet 181. I.).

A díszlap keretének alsó, szélesb szalagjában jobbra sz. Péter áll, jobbájában kulcsot tartván olvas, balra sz. Pál a kardon kívül könyvet is tart. Középett kacskaringók közt meztelen emberek és állatok fordulnak elő.

Krisztus születésénél hasonlóan, mint az első díszlapon a keret lombozatos; a kezdő P-ben Krisztus arany nimbustól körülveve imádtatik sz. anyjától és Józseftől, mögöttük az állatok láthatók; háttérben Bethlehem és az éj csillagjai vannak.

Alúl két angyal az előbb leirthez hasonló címert tart, a keret szélein állatok, emberi alakok, virágok és egy szemközt álló nyilazó váltakoznak.

A három sz. király ünnepeén a kezdő és a külső keretrész virágos kacskaringókkal és szemszörös arany pontokkal díszlik. Az egész alsó szélesb részt a fa-székekben ülő b. szűz, és arany edényeket ajánló királyok töltik be. Sajátságosak a szentségmutató-féle edények, a nyergek, kengyelvasak; a lovak pedig nagyon helytelenül vannak rajzolva.

Egészen más címér, t. i. kék, aranynyal damascirozott alapon jobbra ágaskodó egyszarvút, infula és pedum alatt jobbra-balra oroszlánféle állatoktól támogatva, jön elő az Úr mennyben emene-

tele ünnepénél, és a pünkösdnél. A lapon a lombozatos madarakkal ékeskedő keretnek felső részén egy iramodó szarvast megugat az elébe futó vadász eb, míg a guggoló vadász reá lő, alul pedig a csalitból fába fogódzva egy vadász jő elő, míg agara feléje van fordítva; balra egy hegyen egy vár látszik, melyből Zágrábot akarnak csinálni. Amint az állatok, úgy maguk a diszítványok is hanyatló ízlésről tanúskodnak. A változott címér miatt pedig méltán lehet kérdezni, vajjon ketten készítették-e ezen kéziratot, közköltésen, vagy az első főpap halála után a másik adta-e a költséget e diszítés befejezésére? — A helybeli régészek feladata, hogy e kérdéseket megoldják; oly rövid idő alatt, és csak egyes munkák láttára me-részség lenne határozólag fellépni akarni.

*

A látott fényesb kéziratok sorában van még egy főpapi könyv: Liber pontificalis ordinis, melynek eleje és vége vastag papírra, de nagyon szabályosan van írva, míg közepe nyomtatványból áll. Itt is vannak festett keretek és kezdők, de silányabban készítve, közép-szerűek; a színezés tisztátalan, az aranyozás fényes. A sokoldalú csipkés címér olaszosan babérlevél koszorúban áll, az infula fityegői lecsüngenek, vagy oldalt emelkednek, a pásztorbot hiányzik. A kék mezőnyön arany párducz ágaskodik, feje a néző felé van fordítva, jobb előlábával ormos koronát emel. Kinek a címere ez? És kié volt e szerint e könyv is? — Várjuk a feleletet címertanunk szakavatottjaitól!

A MAGYAR NEMZETI MUZEUMI SZÉCHENYI ORSZÁGOS KÖNYVTÁR RENDEZÉSÉHEZ.

Közli: **Barna Ferdinánd.**

Ezután áttérhetünk a címlap rovatai ismertetésére, melynek egy rovatokkal ellátott üres példánya a túllapon látható. Ezek alakja a muzeumi könyvtárban 4^r alakú, — de lehet kisebb például, 8^d rét alakú is.

Ezek közül az I mezőre jön a rendszó (szerző neve, vagy ha ez tudva nincs, egy másik választandó szó (főnév alanyesetben) szerzők neveinél a vezetéknev nagyobbacska betűkkel, — közvetlenül